מבית אי"ש

מתורת רבן של ישראל
הגאון רבי יוסף שלום אלישיב
זצוק"ל

פרשת ויצא תשפ"ז גליון מס' 214

אין לסמוך על הדברים למעשה

וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו (פרשת השבוע בראשית כח יא)

רבינו: החת"ס מביא קושי' פרשת דרכים וזית רענן[1], איך שכב יעקב על האבן הרי האבנים היו ממזבח שעקד עליו אברהם אבינו את יצחק בנו[2] ואסור לשכב עליהם. והביא שתירצו שראשו לא הי' מונח ממש על האבן אלא עשאו כמין מרזב סביב לראשו להגן מן החיות, כמו שפי' רש"י כאן, ובכה"ג מותר, כדאיתא בפסחים (כו ע"א) "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שהי' יושב בצילו של היכל ודורש כל היום כולו".

ואינו מובן מה השייכות לצילו של היכל, הרי בגמ' שם מבואר ההיתר לדרוש בצילו של היכל "שאני היכל דלתוכו עשוי", היינו כיון שמחיצות ההיכל עשויות לתוכן המשתמש בצלו של היכל מבחוץ אין הנאת צלו אסורה כי אין זה דרך הנאתו, אבל כאן שלפי דבריהם הי' באבנים אלו איסור מעילה בקדשים, אם אחד יקח אבנים של הקדש ויעשה מהם מרזב סביב ראשו להגן מן החיות מ"ט לא יחשב שנהנה כדרך הנאתו, ודאי במעילה קאי והוה איסור ממש.

ועוד במרדכי במועד קטן[3] כ' "יש בני אדם שמשימין אבן תחת ראשם ליל ט' באב ורמז לדבר ויקח מאבני המקום וגו' ובית המקדש ראה דכתיב מה נורא המקום הזה וחורבן ראה מעשה הגאונים מצאתי", והובא מנהג זה ברמ"א[4], מבואר דסי"ל שיעקב הניח ראשו על האבן ממש כפשוטו של מקרא "וישם מראשותיו", ולכן זה מקור למנהג להניח אבן תחת ראשו בט' באב.

ויש ליישב קושייתם באופן אחר, דהנה אין דין "לכם" במזבח שצריך להיות המזבח שלו, ולא הי' אברהם אבינו צריך לזכות באבני המזבח, דבכלל "הכנעני והפריזי אז ישב בארץ"[5] הכל הי' שייך לכנעני והפריזי, וגם אם הי' בזה דין הפקר אבל מי יימר שצריך לקנות האבנים לעשותם מזבח, אמנם אם גזל מזבח יתכן דהוה מצוה הבאה בעבירה, אבל אם גזילה אין כאן וגם אינו שלו מה חסר כאן, בעולה לומדת הגמ'[6] מ"אדם כי יקריב מכם"[7] שצריך להיות שלו, אבל באבני המזבח מי יימר שצריכים להיות שלו, וכיון שהאבנים לא היו שלו לא נתקדשו, וכמו בדין "הזמנה מילתא" שלאסור צריך להיות דבר שלו ובדבר שאינו שלו אין הזמנתו אוסרת, ואדרבא אם הי' אברהם אבינו קונה את האבנים ועושה מהם מזבח הי' בזה תקלה לדורות, ואה"נ אם הי' קונה האבנים ולא מקדישם גם לא הי' בזה תקלה אבל כאמור האבנים לא היו שלו להקדישם. וכיון שהאבנים לא נתקדשו אחרי ההקרבה מותר להשתמש בהם, ולק"מ איך הי' מותר ליעקב אבינו להניח ראשו על האבן, ושפיר כ' המרדכי שהפסוק "שם מראשותיו" מתפרש כפשוטו שישן יעקב אבינו על האבן ממש, ואה"נ עשאו כמרזב אבל ישן עליו ממש, אבל לפי החת"ס והאחרונים לא ישן יעקב אבינו על האבן ממש אלא הי' זה כמו בצילו של היכל כנגד ראשו סביב.

שאלה: לפי האחרונים הנ"ל שלא הניח יעקב ראשו על האבן ממש הרי כתוב בגמ' (חולין צא ע"ב) "מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו" משמע שהניח ראשו ממש על האבן.

[1] בפי' זית רענן על ילקוט שמעוני לבעל המג"א פ' ויצא אות לד.
[2] כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פל"ה) הובא ברמב"ן עה"ת (בראשית כח ז) "לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותם מראשותיו", וכן הוא בילקוט שמעוני פ' ויצא.
[3] סי' תתקלד.
[4] או"ח סי' תקנה ס"ב.
[5] בראשית יג ז.

לֹא יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצָּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה (פרשת השבוע בראשית כט כו)

קדימה בסדר נישואי בני המשפחה

מצינו בפוסקים שלמדו מפסוק זה קדימה בסדר נישואי בני המשפחה. רבינו נשאל הרבה פעמים בענין זה, כמובא בהרחבה בטוב טעם ודעת בספר יבקשו מפיהו (שידוכים ונישואין ח"א ש"א פי"ט). ונציין **באופן כללי** את דעת רבינו בענין זה, כמובא שם בספר יבקשו מפיהו.

נשואי בת הצעירה לפני הגדולה ממנה

אין משיאין הבת הצעירה לפני הבת הגדולה ממנה, אך אם הצעירה כבר הגיעה לפרקה, אינה צריכה להמתין לאחותה הגדולה ממנה שעדיין לא התארסה, ובפרט אם האחות הגדולה מחפשת זיווגה מספר שנים ועדיין לא מצאה, ואפילו אם האחות הגדולה מקפידה שאחותה לא תתחתן לפניה, אך צריך לנהוג ברגישות בענינים אלו, ולדון כל מקרה לגופו.

ההקפדה שלא ישיא הצעירה קודם, הוא לפני כל בת הגדולה ממנה, ולא רק לפני הבת הבכורה.

באחיות תאומות אין מקפידים להשיא הגדולה לפני הצעירה.

אם הבת הגדולה מוחלת, אין מניעה לאחותה הצעירה להתחתן לפניה, אך צריך לנהוג ברגישות, כי יתכן שהאחות הגדולה אינה מוחלת בלב שלם, ונישואי אחותה הצעירה לפניה יגרום לגדולה חלישות הדעת.

נישואי הבן הצעיר לפני הבת המבוגרת ממנה

הבן הצעיר יכול להתחתן לפני אחותו המבוגרת ממנו אם כבר הגיע לפירקו, אך צריך לנהוג ברגישות בענינים אלו וצריך לדון כל מקרה לגופו.

נישואי הבן הצעיר לפני הבן המבוגר ממנו

יתכן שבבנים אין ענין של " לא יעשה כן במקומינו" כלל, ועכ"פ אם הבן הצעיר כבר הגיע לפירקו יכול להתחתן לפני אחיו המבוגר ממנו, אך צריך לנהוג ברגישות בענינים אלו וצריך לדון כל מקרה לגופו.

נישואי הבת הצעירה לפני הבן הגדול

אין קפידא להשיא הבת הצעירה לפני הבן הגדול ממנה, אבל במקום שאפשר רצוי שהבן יתן את הסכמתו לזה.

על מי חל האיסור

מותר להתחתן עם בחור או בחורה אפילו כשיש להם אח או אחות גדולים יותר, ואין זה ענינו אם האח או האחות הגדולים מקפידים.

רבינו: מה שהאבנים חשבו זה לא קושי', הם חשבו שהוא הולך להניח ראשו על האבן ממש, מסתמא הכוונה לשר של האבנים[8], אבל האמת לדבריהם שהוא לא התכוון לישון על האבן אלא להניחו סביב כנגדו[9].

[6] סוכה לי ע"ב.
[7] ויקרא א ב.
[8] כי בילקוט מעם לועז פ' ויצא אות מו "ואע"פ שלפי הסברא קשה להבין דבר זה שהאבנים יריבו זו עם זו, אלא לכל דבר ודבר יש שר בשמים המצמיח והמייבש אותו".
[9] שוב נשאל רבינו היתכן ששר של האבנים הבין שלא כהאמת, והשיב לכתחילה כך חשב, הוא לא ידע את הקושי' של הפרשת דרכים.

וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵ-ל וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשֹׁנָה (פרשת השבוע בראשית כח יט)

מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם (פרשת השבוע בראשית כח יז)

כותל המערבי או קבר רחל

שאלה: איזה מקום יותר ראוי לתפילה, כותל המערבי או קבר רחל.

רבינו: "שניהם טובים".

שאלה: מי שיש לו אפשרות להתפלל רק באחד מהם, היכן יעדיף להתפלל.

רבינו: "פשטות הדברים בכותל המערבי, מצד השראת השכינה"[10].

שאלה: הלא רבינו מביא תמיד את הגאון שמובא בלשם שבקבר רחל יש השראת השכינה[11].

רבינו: "בכותל הרי ודאי יש השראת השכינה".

עליה לשריד בית מקדשינו

רבינו נהג לפקוד לעתים את שריד בית מקדשינו הכותל המערבי, ובשנותיו האחרונות הלך באופן קבוע באחד מימי חג הפסח, אסרו חג שבועות (או תשלומין כל שבעה), ערב ראש השנה, וכל יום מימות החול של חול המועד סוכות לנטילת לולב מיד אחר הנץ[12].

רבינו היה הולך לכותל המערבי ביום בדוקא ולא בלילה[13]. לענין מצות 'ראית פנים' בזמן הבית, השיב רבינו לשאלת חתנו הגאון רבי חיים קניבסקי זצוק"ל: "נראה דא"א לקיימה בלילה, דבעי' זמן הראוי להקרבה".

התקרבות לכותל המערבי

רבינו הי' נגש סמוך לכותל המערבי[14], כמנהג ישראל, וכדעת הכפתור ופרח שהכותל המערבי הוא כותל הר הבית. ולא חשש להדעות שחוששין שאין זה כותל הר הבית אלא כותל החיל או העזרה[15].

וכ"כ רבינו (קובץ תשובות ח"ג סי' כ' בתשובה בענין ניקוי אבני הכותל המערבי) שכן הוא המנהג, וז"ל "והנה לפי מה שכ' הרידב"ז בבית רידב"ז סי' ל"ח בהסתמך על הרדב"ז (עי' שו"ת רדב"ז חלק א' סי' תרצ"א) דהכותל המערבי הוא כותל העזרה ומאחורי הכותל מתחיל הר הבית ... אך לפי דעת החולקים וכך נוהגים למעשה שאין הכותל המערבי כותל העזרה אלא הכותל הוא כותל הר הבית וכו'".

"חרות על הלוחות – חירות ממלאך המות"

על "לוז" אומרים חז"ל (סוטה מו ע"ב) **שמלאך המות לא הורשה להכנס לתוכה, ולא מת בה אדם.**

בימי יעקב אבינו היתה השאיפה לכל העולם להשתקע בעיר המאושרת "לוז". ולפי זה הלא היתה צריכה לפרוח ולהתגדל ולהתקיים לעולמי עד, עיר כזאת ששם אין שליטה למלאך המות, האפשר לתאר מה האושר הצפון בעיר הזאת? הרי מכל ארבע פינות העולם היו צריכים לנסוע אליה ולשלם בעד כל ד' אמות שבה אלף אלפים ויותר – להיות משוחרר ממלאך המות!... ולבסוף אין זכר ללוז! איפה היא? עברה ובטלה.

בא יעקב והכריז: "ויקרא את שם המקום ההוא בית א-ל", אין דבר בעולם שינציח את האדם, המקום הנצחי היחידי הוא בית א-ל, כל אלה הרגעים אשר הוא מקריבם לתורה הם נשארים חיים וקיימים לעולם - "שם המקום ההוא" הם הד' אמות של הלכה, לקשור קשרים עם תורת ד' אשר רק עליה הובטחה "חרות על הלוחות – חירות ממלאך המות" (שמו"ר לב א), **רק ע"י זה אפשר לקוות לזכות לחיי הנצח. יעקב בא והכריז כי טעות טעו העולם ש"לוז" הוא המקום הנצחי, אין מפלט ממלאך המות, אם מלאך המות עצמו לא יכול להכנס לתוך לוז באים האנשים אצלו – "רגלין דבר נש אינון ערבין לו"** (סוכה נג ע"א ע"ש).

זהו הבית אשר בנה לו יעקב, וזהו בית שכל אחד יכול וצריך לבנות לעצמו 'בית א-ל'.

ענייני חנוכה חלק ב'

מקום ההדלקה בחו"ל

האדמו"ר מנויבומינסק זצוק"ל: באמריקה מדליקים נ"ח בפנים, יש שמדליקים בחלון, חסידים מדליקים בפנים בדלת, אבל על פתח ביתו מבחוץ אף פעם לא ראיתי. למה מדליקים בפנים, הלא הדין להדליק בפנים הוא מפני הסכנה, ובאמריקה אין את החשש יותר.

רבינו: התירוץ הוא כי התקנה של סכנה נשאר. אם כלל ישראל נוהג כך איך שנוהגים זה טוב, אבל הירא לדבר ה' צריך להדליק בחוץ.

ז"ל רבנו קובץ תשובות ח"א סי' ס"ז: "וכת"ר הביא מאו"ז ה' חנוכה מ"ש 'והאידנא דליכא סכנה לא ידענא מ"ט אין אנו מדליקין בחצירות', והדברים כפשוטם ותמיהתו תמיהה קיימת למה מבטלין דינא דגמ' על לא דבר, ואם איהו ז"ל לא ידע ללמד זכות על אלה הנוהגים להדליק בפנים מה אנן כי נדע. ובס' העיטור ה' חנוכה כ' נ"ח מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ ובשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו, ואחר שנהגו על הסכנה נהגו ומי שיכול להניח מבחוץ מניחה מבחוץ ואם לאו על פתחו"

נר חנוכה בעומק יותר מכ' אמה

שאלה: מה דין נר חנוכה שעמוק מרשות הרבים יותר מכ' אמה.

תשובה: תמיד הגמ' אומרת שלא מסתכלים למעלה, שם צריך שיהיה ניכר, אבל למטה מסתבר שיכולים לראות, לא כמו מי שרוצה להוכיח מהגמ'[16] והבור רק אין בו מים[17] (א.ה. מאידך שמעתי שרבנו הסתפק בזה)

לעילוי נשמת רבי שמחה דוד בן רבי רפאל זצ"ל נלב"ע ח' תמוז תשפ"ה
לעילוי נשמת חזקיהו רפאל בן צבי הירש נלב"ע יח תמוז תשע"ח

[10] כדאיתא במד"ר שמות פ"ב, מד"ר במדבר פי"א ב', י"ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי'.

[11] ז"ל לשם שבו ואחלמה כרך הכללים ח"א דף ט"ז טור ב' בהגה"ה "והנה נמשח דוד בבית לחם כי שם הוא קבורת רחל ושם הוא עיקר שריית השכינה כמ"ש בתיקונים תיקון ו' ע"ש בהגר"א דף כ"ב ע"ב דה"מ בדרך וד"ה ועוד ע"ש".

[12] כדאיתא בשיר השירים רבה פרשה ד "מה יונה זו אף על פי שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם, כך ישראל אף על פי שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים". עוד איתא בשיר השירים רבה פרשה ח "ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, מה צורה זו אף על פי שהיא מטשטשת מקומה ניכר, כך אף על פי שחרב בית המקדש לא בטלו ישראל פעמי רגלים שלהם ג' פעמים בשנה". וז"ל הר"ן (על הרי"ף תענית דף ב ע"א) "אפילו לאחר חורבן לפי שהיו מתאספים בכל הסביבות ברגל לירושלים כמו שעושין גם היום". ובשו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רלג כ' "וכפי המבואר באותו תשובה שהבאתי במכתבי הראשון בימי הגאונים היה עולים לירושלים ברגלים".

[13] נכד רבינו ויד ימינו הרה"ג רבי אריה אלישיב שליט"א.

[14] ולענין להכניס אצבעות בין אבני הכותל דעתו היתה שאין לעשות כן. (הרה"ג רבי מרדכי דוד לוין שליט"א)

15 הנה מנהג ישראל לגשת סמוך לכותל המערבי, כהדעה שהכותל המערבי הוא כותל הר הבית. במועדים וזמנים ח"ח סי' שג הביא השיטות בזה, ע"ש דדעת הכפתור ופרח (פ"ו), מהר"ם חאגיז (בספר אלה מסעי), וכן הוא מנהג ארץ ישראל כמבואר בפאת השלחן, שהכותל המערבי הוא כותל הר הבית. ויש מחמירין בזה, הלא המה הקדמון רדב"ז (בשו"ת ח"ב תרמ"ח), בעל חיי אדם בספרו שערי צדק, רבי צבי הירש קלישר (בכוד הלבנון תרכ"ג), והגאון רבי דוד פרידמן זצ"ל (מקרלין), וס"ל לכל אלו הגאונים שחוששין שאין זה כותל הר הבית אלא כותל החיל או העזרה.

במו"ז שם הוסיף, שכפי הנשמע הגריז"ס הגאב"ד דבריסק זצ"ל חשש לגשת לכותל, והרוצה לחוש לעצמו שזהו כותל העזרה ממש צריך להתרחק הרבה, שמונים אמה לדעת מהרי"ט, ולשיטת התוי"ט קנ"ה אמה בצד מערב, ע"ש. עוד כ' שם במו"ז, כי בקונטרס אדמת קודש מהגאון רבי חיים יצחק אהרן מוילקומיר מביא שהגה"ק הגרי"ל דיסקין זצ"ל אמר, דמי שמטיל ספק במקומות שנתקדשו אצלנו לתפילה מדורות ומגלה לזולתו, הוא בכלל שוטה רשע וגס רוח ומונע רבים לעשות מצוה. בארחות רבינו (ח"ב ע' קמ"ט) כ' בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שהלך עם החזו"א זצ"ל לכותל המערבי, ואמר לו החזו"א שיכול לגשת עד הכותל, רק יזהר שלא יכניס אצבעותיו בין האבנים. ועוד אמר לו, שהכותל הוא מהר הבית ולא מהמקדש. עוד כתב שם שבעל הקה"י זצ"ל נגיש עד הכותל, רק אצבעותיו אינו מכניס בחורים שבין האבנים מחשש שהחורים דינם כפנים העזרה.

[16] שבת כ"ב ע"א.

[17] כ' בתורה תמימה (בראשית ל"ז כ"ד) "וצ"ל שראובן ואחיו לא ידעו שבבור יש נחשים ועקרבים שהרי חשב ע"פ עצה זו להשיבו אל אביו, וגם אחיו אלו היו יודעים וראו אח"כ שנצל ממקום סכנה ודאית א"כ זכותו גדול מאד ואז הלא בודאי לא היו הולכים עמו אח"כ בקרי במכירה למדינים, כי הלא אפילו נבוכדנצר שהי' רשע מוחלט בכ"ז אחרי שראה לחנניה מישאל ועזריה שנצולו מכבשן האש הרהר תשובה בלבו וכ"כ בני יעקב. ולא יפלא אם לא ראו מה שבתוך הבור, כי לפי מה שכתב המפרש למס' תמיד ספ"ק דאין השלכה פחות מעשרים אמה וכאן דכתיב וישליכו א"כ היה הבור עמוק עשרים אמה ויותר, וקי"ל דלמעלה מעשרים אין עינו של אדם שולטת כמו דקי"ל לענין נר חנוכה וסוכה. ויש לכוין לפי"ז סמיכות ושייכות דרשא זו בגמרא עם הדין נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה משום דלא שלטא בה עינא, ולבד הסמיכות שנאמרו שני העניינים מחד אמורא י"ל עוד משום דטעם שניהם שוה להורות דלמעלה מעשרים אמה אין העין שולטת ודו"ק". וכן נקט בזקן אהרן על הפסוק שם דאה בעומק יותר מעשרים פסולה ע"ש.

יוצא לאור ע"י מכון תורת רבינו יוסף שלום אלישיב (ע"ר). לקבלת הגליון במייל להארות ולתרומות ניתן לפנות למכון במייל: a100g100@gmail.com
ניתן להפיץ את הגליון בשלימותו. ניתן להוריד את הגליון וגליונות קודמים מאתר דרשו